

TURGUT ÖZAL VE ANAVATAN PARTİSİ MUHAFAZAKÂRLIĞI

TURGUT ÖZAL AND CONSERVATISM OF MOTHERLAND PARTY

MAHMUT HAKKI AKIN*

ABSTRACT

Turgut Özal who was the eighth president of Republic of Turkey, also known as a bureaucrat and politician with liberal and conservative tendencies. As one of the most important political actors of forming politics after September 12 military coup, Turgut Özal founded Motherland Party that included four political tendencies in itself and came top power in 1983 elections. One of the main tendencies of party was conservatism. Motherland Party, got powerful support from conservatists in 1983 and 1987 general elections. In his person, Turgut Özal had a significant share in this development. Unlike his wife and children, he has always been regarded as a respectable and valuable politician in conservative public opinion. Conservatism became marginalized in Motherland Party after Turgut Özal's presidency and death in 1993 and so party has not been an active organization of Turkish political culture. In this article, Turgut Özal and Motherland Party has been discussed in terms of conservatism in Turkey.

Keywords: Conservatism in Turkey, Turgut Özal, Motherland Party.

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin sekizinci cumhurbaşkanı Turgut Özal, liberal ve muhafazakâr eğilimleri olan bir bürokrat ve siyasetçi olarak tanınmıştır. 12 Eylül askeri darbesi sonrasında şekillenen siyasetin en önemli siyasi aktörlerinden birisi olan Turgut Özal, dört siyasi eğilimi içinde barındıran Anavatan Partisi'ni kurmuş ve 1983 seçimlerinde iktidara gelmiştir. Partinin temel eğilimlerinden birisi muhafazakârlıktır. Anavatan Partisi, 1983 ve 1987 genel seçimlerinde muhafazakârlardan güçlü bir destek almıştır. Bu gelişmede Turgut Özal'ın şahsının önemli bir payı vardır. Turgut Özal, eşi ve çocuklarından farklı olarak muhafazakâr kamuoyunda daima farklı ve değerli birisi olarak kabul edilmiştir. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı ve 1993 yılındaki vefatı sonrasında Anavatan Partisi'nde muhafazakârlık marjinalleşmiş ve böylece parti, zamanla Türkiye siyasi kültürünün aktif bir örgütü olmaktan çıkmıştır. Bu makalede Türkiye'de muhafazakârlık konusu açısından Turgut Özal ve Anavatan Partisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de muhafazakârlık, Turgut Özal, Anavatan Partisi.

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Giriş

Türkiye'nin siyasi tarihi açısından 1980'li yıllar oldukça önemli ve kritik bir döneme karşılık gelmektedir. 12 Eylül 1980 tarihinde askeri bir darbenin yaşanmasına ve darbe sonrası sürecin etkilerinin çok uzun yıllar devam etmesine rağmen 1980'li yıllar siyasi kültürde “Özal'lı yıllar” olarak adlandırılmaktadır. Turgut Özal, kendisinin de rakibi olan pek çok siyasetçiyle kıyaslandığında aktif siyasetin içinde çok uzun süre bulunmuş birisi değildir. 1980 öncesinde siyasetle ilişki içinde olmasına rağmen aktif siyasette altı yıl başbakanlık ve üç buçuk yıl cumhurbaşkanlığı yapmış birisidir. Bütün bunlara rağmen o, Türkiye modernleşmesi, siyasi tarihi ve kültürü açısından en radikal isimlerden birisidir. Turgut Özal, 1980 sonrasında yeniden oluşan siyasi ortamda önemli bir siyasi partinin kurucusudur. Anavatan Partisi, siyasette oluşan boşluğu Türkiye'de siyasi görüşler açısından neredeyse bütünü kapsayacak bir iddiayla; “dört eğilimi kapsama” iddiasıyla ortaya çıkmıştır. 1960'ların ve 1970'lerin ideolojik bölünmelerinden ve bu bölünmelere bağlı çatışmalarından sonra kendi bünyesinde birbirine tamamen zıt konumda bulunan siyasi görüşlerden insanları bir araya getirmek ve siyaset yapmak, siyaset bilimi ve siyasi partiler teorisi açısından da tartışmalı bir konudur. Liberal, sosyal demokrat, milliyetçi ve muhafazakâr/mütedeyyin görüşleri bir araya getirme iddiasındaki Anavatan Partisi, 12 Eylül darbesiyle kapatılan Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Selamet Partisi'nde siyaset yapmış isimleri bünyesinde bulundurmuştur. Bu farklı siyasi görüşlerden siyasetçileri bir arada tutmada Turgut Özal'ın karizmasının ve şahsi ilişkilerinin önemli bir yeri vardır. 2002'den bugüne resmiyette Anavatan Partisi bir siyasi parti olarak var olsa bile aktif siyasetteki gücünü ve etkisini kaybetmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2001 yılında “muhafazakâr demokrat” kimliğine yaptığı vurguda Milli Görüş çizgisine mesafe ile 1980'li yılların Anavatan Partisine bir göndermede bulunulmuştur. Anavatan Partisi'ni tek başına iktidara taşıyan ve iktidarda tutan önemli unsurlardan birisi, muhafazakâr kesimin desteğini alabilmiş olmasıdır. Ne var ki Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olmasından ve özellikle Mesut Yılmaz'ın 1991 yılında genel başkan seçilmesinden sonra parti ile muhafazakâr taban arasındaki mesafe açılmaya başlamıştır. 2002 yılındaki genel seçimlerde 1980'lerin Anavatan Partisi'ne referansta bulunan AK Parti, tek başına iktidara gelirken muhafazakâr kesimden kopmuş bir Anavatan Partisi, üstelik üye sayısı oldukça fazla olan bir dini cemaatin desteğine rağmen %5 oy olarak aktif siyasetten çekilmiştir. Bu çalışmada Turgut Özal ve Anavatan

Partisi'nin temel siyasi dayanaklarından birisi olarak muhafazakârlık ve muhafazakârlıkla ilişkisi meseleleri üzerinde durulacaktır.

“Muhafazakâr” Turgut Özal

Turgut Özal (1927-1993), genelde liberal ve muhafazakâr bir siyasetçi olarak kabul edilmiştir (Bkz. Uluç, 2014). İktisadi görüşleri ve uygulamaları açısından değerlendirildiğinde liberal birisidir. Üniversiteden mezun olduktan sonra gittiği Amerika Birleşik Devletleri'nin gelişiminden çok etkilenmiş ve bu gelişmenin arkasında liberalizmin temel ilkeleri olan serbest piyasa, mülkiyet ve ifade hürriyetinin etkilerine inanmıştır. Siyasi hayatı boyunca fikir ve örgütlenme hürriyetini daima savunmuş ve siyasi rejimin hassas konuları ya da tabuları olarak tanımlanabilecek laiklik, Kürt meselesi gibi meselelerde ezber bozucu çıkışlar yapmaktan geri durmamıştır. Din ve vicdan hürriyeti konusunda devletin dini tahakküm altında tutmasına dayanan geleneksel laiklik anlayışının açıkça karşısında yer almıştır (Yazıcıoğlu, 2016: 168). Turgut Özal'ın ezber bozucu çıkışlarında ve bazı uygulamalarında Osmanlı'dan Cumhuriyete devam eden devleti merkeze alan devlet-toplum ilişkisinin karşısına bireyi ve birey haklarını merkeze alan bir anlayışla karşı çıktığı tespit edilebilir. O, devlet ile halk arasında yüzyıllardır devam eden sultan-köle veya devlet-tebaa ilişkisini ortadan kaldırmak arzusunda olmuştur (Ataman, 2017: 555). İhsan Sezal (2016: 131-132), “Özal Devrimi”nin tarihine yabancılaştırılmış, kendisiyle barışık olmayan bir toplumun, kavga ve tahrip ilkelerine oturtulmuş bir siyaset yapma anlayışının ve devleti kayıtsız şartsız kutsayan bir zihniyetin karşısına Cumhuriyetle Osmanlı'yı ve İslam'ı, toplumu kendi içindeki farklılıklarla, siyasetle ve devletle barıştırmak hedefleriyle çıktığını iddia etmiştir. Turgut Özal için siyasi, dini, kültürel yönleri sahip bu barış ortamının sağlanması, Türkiye'nin engellerini aşması ve kalkınması açısından özellikle önemlidir.

Turgut Özal, bireysel hayatında inançlı, dine hürmet eden ve inançlarını yaşamaya gayret eden birisi olarak bilinmiştir. Yine onun başbakanken hacca gitmesi, hac sırasında ihramlı resimlerinin gazetelerde yayınlanması, dindar kimliğiyle cumhurbaşkanı olmasının ne kadar uygun olduğu gibi konular kamuoyunda epey tartışılmıştır. Amerikalı Türkolog Carter Findley'ye göre (2011: 354) Turgut Özal, ekonomik liberalizmle İslami değerleri birleştiren ve böylelikle İslamcı partilerden daha çok seçmen desteği almış ve Türk siyasetine Atatürk'ten bu yana gelmiş geçmiş bütün siyasetçilerden daha ciddi bir şekilde yön vermiştir. Bu iddia, Türkiye'de 2000'li yıllarda da sürekliliği

olan 1980 sonrası dönüşümü anlama açısından önemli bir tespittir. Onun için liberal ve muhafazakâr tanımının karşılığı bulunabilecek pek çok örnek verilebilir. Nitekim onun Anavatan Partisi (ANAP) çatısı altında birleştirdiğini iddia ettiği dört eğilimden ikisi ve ayrıca en önemlileri liberalizm ve muhafazakârlıktır.

Turgut Özal, 1927 yılında, cumhuriyetin dördüncü yılında doğmuş, cumhuriyet değerlerine bağlı bir memur ailesinden yetişmiştir. Annesinin bu dönemde öğretmen olması kayda değer bir durumdur. Kendisi anılarında İstanbul Teknik Üniversitesindeki öğrencilik yıllarına kadar namaz kılmadığını, dini bilgileri edinmesinin ve ibadetlerini düzenli yerine getirmesinin üniversite yıllarında gerçekleştiğini söylemiştir: “Dini öğrenmem, Teknik Üniversitesi birinci sınıftan itibaren başladı. Namaz kılanlar vardı. Onları takip ettim. “Bana öğretin” dedim, kitap aldılar, 1930 Üniversite reformunda atılan kıymetli hocalardan dini bilgileri almaya çalıştık. Beş vakit namaz kılmayı Teknik Üniversitede öğrendim. Orucu evvelce evimde tutuyordum” (Barlas, 2001: 89). Bu yıllarda Necmettin Erbakan, Recai Kutan gibi isimlerin de dahil olduğu İTÜ’deki bir grup asistan ve öğrencinin Abdülaziz Bekkine’nin sohbetlerine gidip geldikleri bilinmektedir. Turgut Özal da Abdülaziz Bekkine ve sonrasında Mehmet Zahit Kotku ile devam eden İskenderpaşa cemaatine yakın olmuş birisidir (Birand, Yalçın, 2012: 22). Annesi Hafize Özal da aynı dönemde dine yönelmiştir (Barlas, 2001: 90) ve mezarı Mehmet Zahit Efendi’nin bulunduğu Süleymaniye Camii avlusundaki mezarlıktadır. Turgut Özal, 1967 yılında Devlet Planlama Teşkilatına müsteşar olarak atandığında yeni bir ekip kurmuştur. O ve yakın arkadaşları, dini hassasiyetleri dolayısıyla DPT’de (1967-1971) “takunyalılar” olarak adlandırılmışlardır (Bkz. Özdemir, 2014: 64-66; Birand, Yalçın, 2012: 33; Çalış, 2001: 105). Yine de Turgut Özal’ın özellikle çalışma arkadaşları açısından tutucu olmadığı, liyakate dikkat ettiği ve siyasi görüş farkı gözetmediği, DPT yıllarında ona yakın olan ya da olmayan herkesin şahitlik ettiği bir durumdur (Özdemir, 2014: 70). Turgut Özal, İTÜ’deki öğrencilik yıllarından başlayarak muhafazakâr bir kimliğe sahip olmasına rağmen gerek bürokraside gerekse aktif siyasette farklılıkları bir arada tutmayı başarabilmiş birisidir.

1970’li yıllarda Turgut Özal’ın siyaset sahnesine atılıp bir siyasi parti kurması ve başarı elde etmesi, siyaset alanının önemli siyasi aktörler liderliğindeki partiler tarafından kapatılması dolayısıyla mümkün olamazdı. Turgut Özal, 1970’li yıllarda siyasette yer almak istemiştir. Adalet Partisi’nden milletvekili adaylığı beklemesine rağmen bu arzusu gerçekleşmemiş, 1977

seçimlerinde daha önce söz vermiş olması dolayısıyla kardeşi Korkut Özal'ın da üst düzey yöneticisi olduğu Milli Selamet Partisi'nden İzmir milletvekili adayı olmuştur. Bu arada Korkut Özal ve birkaç kişinin şahitliği, Turgut Özal'ın MSP'den aday gösterilmesi teklifinin Mehmet Zahit Kotku'dan geldiği yönündedir (Yalçın, Birand: 2012: 50-51; Özdemir, 2014: 90). Her ne kadar Turgut Özal'ın Necmettin Erbakan ile İTÜ yıllarından ve İskenderpaşa cemaatine yakınlıkları dolayısıyla bir ilişkisi ya da yakınlığı olduğu düşünülse bile siyaset ve ekonomi anlayışları ciddi bir şekilde ayrılmaktadır. Siyasi yorum olarak Necmettin Erbakan'ın muhafazakârlığı daha çok İslamcılığa yakınken Turgut Özal'ın muhafazakârlığı liberallığe yakındır.

Turgut Özal'ın MSP'den aday olmasına en büyük tepki eşinden gelmiştir. Semra Özal, Turgut Özal'ın adaylığını radyodan öğrenmiş, kendisinden adaylığını geri çekmesini istemiş, Turgut Özal ise kardeşi Korkut Özal'ı ve arkadaşlarını kıramamış ve adaylık süreci devam etmiştir. Semra Özal bu süreçte eşini protesto ederek Amerika Birleşik Devletlerine gitmiş ve seçildiği takdirde “başka neticeler olabileceğini” söylemiştir (Birand, Yalçın, 2012: 50). Turgut Özal'ın aday gösterildiği İzmir, Milli Görüş partilerinin siyasi tarih boyunca başarılı olabildikleri bir bölge değildir. 1977 seçimlerinde de Turgut Özal'ın İzmir'den aday gösterilmesi, İzmir'e daha uygun bir aday profili taşımasıyla da ilgilidir. Ne var ki Turgut Özal, İzmir'den milletvekili seçilemediği gibi MSP'nin İzmir'de 1973 seçimlerinde %4,2 olan oy oranını 1977 seçimlerinde %2,9'a düşmüştür (YSK, 2018). Elbette bu durumda MSP'nin 1977 seçimlerinde Türkiye genelindeki %3'lük oy kaybının da etkisi bulunmaktadır. Bu seçim sonrasında Turgut Özal'ın MSP ile bir bağı olmamış, 1979 yılında Adalet Partisi azınlık hükümeti kurulduğunda Başbakan Süleyman Demirel tarafından başbakanlık müsteşarlığına atanmıştır. Türkiye tarihinin en önemli ekonomik dönüşümlerinden birisini başlatan 24 Ocak kararları, onun başında bulunduğu bir ekip tarafından hazırlanmıştır.

“Muhafazakâr Turgut Özal” iddiası etrafında muhakkak değinilmesi gereken bir konu, muhafazakâr-laik ayrımının Turgut Özal ailesi içinden algılanışdır (Saraçoğlu, 2016: 800). Yukarıda değinilen MSP'den İzmir adaylığı sürecinde Semra Özal'ın tepkisi manidardır ve Semra Özal, ANAP döneminde de aynı tavrını sürdürmüştür. Özellikle muhafazakâr kesim açısından Turgut Özal ile magazin basınına yansıyan ailesi arasında bir ayrım yapılmıştır. ANAP'ta muhafazakâr kesimin önde gelen isimlerden birisi olan Mehmet Keçeciler (2014: 112), partinin kuruluş fikrinin tartışıldığı günlerde muhafazakâr ve milliyetçi çevrelerin Turgut Özal hakkındaki tek olumsuz

görüşlerinin eşi ile olan ilişkisinden kaynaklandığını belirtmiştir. ANAP, dört eğilimi kapsama iddiasındayken, farklı kültürel kesimlerin kendilerine göre bir Özal ve ANAP algısıyla görmek istediklerini gören, görmek istemediklerini de görmezden gelen bir seçmen tavrından bahsedilebilir. Özellikle muhafazakâr kesim, Semra Özal'dan ve hatta çocuklarından ayırt edilmiş bir Turgut Özal anlayışında ısrarcı olmuştur. Hatta Ergenekon sürecinde Turgut Özal'ın Semra Özal tarafından öldürüldüğü iması çok kolay alıcı bulabilmiştir. Semra Özal'ın Turgut Özal üzerinde de ANAP üzerinde de ciddi etkileri olmuştur. Semra Özal tipinde bir siyasi lider eşinin Türkiye siyasi tarihinde başka bir örneğini bulabilmek pek de mümkün değildir. ANAP'ın liberal kanadından ilk Özal hükümetinin Turizm Bakanı Mükerrerem Taşçıoğlu, 1987 seçimlerinden sonra bakan atanmamasında Semra Özal'ın rolü bulunduğunu, Turgut Özal ile bu durumu paylaştığını hatıralarında nakletmiştir. Hatta hatıratında nezakete büyük özen göstermesine rağmen “Kösem Sultan” benzetmesi de yapmıştır (Taşçıoğlu, 2006: 332). Diğer taraftan Mükerrerem Taşçıoğlu (2006: 333-334), Semra Özal'ın Turgut Özal'ın dini eğilimleri dolayısıyla laik devlet anlayışına karşı yapabileceği bazı hareketlerin önüne geçmede önemli bir rolü icra ettiğini ifade etmiştir. Mehmet Keçeciler (2014: 113) de Mükerrerem Taşçıoğlu'nu doğrulamış, Semra Özal'ın subay eşleriyle iletişiminin, puro içerken ve viski kadehleriyle magazin basınına yansıyan aykırı hayatının, askerler açısından Turgut Özal ve ANAP'a ilişkin “gerici” damgasını önlediğine dikkat çekmiştir. Semra Özal'ın özel hayatındaki göstergeler, rejimin laisist anlayışının akredite ettiği sembollere karşılık gelmektedir. Bu durumun Turgut Özal için önemli siyasi bir alan açtığı da iddia edilebilir.

ANAP içindeki muhafazakârların başında gelen Mehmet Keçeciler ile Semra Özal'ın yıldızı barışmadığı gibi iki isim ANAP döneminde belli meseleler etrafında karşı karşıya gelmiştir. Bu karşı karşıya gelme, sadece kişisel ilişkilerle ilgili değil; aynı zamanda siyasi görüş farkından kaynaklanmaktadır. Turgut Özal'ın yakın çalışma arkadaşlarından ve en güvendiği isimlerden birisi olan Mehmet Keçeciler'in MSP kökenli olması dolayısıyla 1983 seçimleri öncesinde milletvekili adaylığı veto edilmiş, daha sonra da bakan olarak atanması Kenan Evren tarafından engellenmiştir. 1987 seçimlerinde milletvekili seçilmesine rağmen Kenan Evren yine bakan olarak atanmasına müsaade etmemiştir. Bütün bunlara rağmen Turgut Özal'ın iradesiyle Mehmet Keçeciler parti üst yönetiminde teşkilattan sorumlu genel başkan yardımcılığı gibi önemli pozisyonlarda bulunmuştur. Bir tatil sırasında Turgut Özal ile ladesi giren Semra Özal, ladesi kazanınca Turgut Özal'dan

Mehmet Keçeciler’i genel başkan yardımcılığından almasını istemiş; birkaç gün içinde Mehmet Keçeciler genel başkan yardımcılığından alınmıştır (Donat, 1987: 469-470). Semra Özal ve oğlu Ahmet Özal, 1991 yılında ANAP’ın muhafazakârlaşmasına karşı önce Semra Özal’ın İstanbul İl Başkanı olarak seçilmesinde ve ardından Mesut Yılmaz’ın genel başkan seçilmesinde en etkili birkaç isim arasındadır. Özellikle 1991 yılında gerçekleşen İstanbul İl Kongresinde Hüsnü Doğan, Mehmet Keçeciler gibi isimlerle Semra Özal arasında çetin bir siyasi çatışma yaşanmıştır. Bu çatışma 1991 yılında Yıldırım Akbulut’un başbakanlığını ve ANAP genel başkanlığını Mesut Yılmaz’a karşı kaybettiği kongrede de devam etmiştir.

Muhafazakâr Siyasi Kültür ve Anavatan Partisinin Siyasi Konumu

Turgut Özal’ın Devlet Planlama Teşkilatı yıllarında “takunyalı” olarak anılması, bireysel hayatında dine önem vermesi, 1977 seçimlerinde MSP’den adaylığı vs. 12 Eylül’den sonra özellikle ANAP’ın kuruluş ve iktidara geliş aşamalarında sık sık karşısına çıkmıştır. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Turgut Özal’ın geçmişte MSP’den aday olmasından rahatsızlık duyduğunu belirttiği gibi kuracağı partide MHP’lilere ve MSP’lilere yer vermemesi konusunda kendisini uyarmıştır (Barlas, 2001: 37; Birand, Yalçın, 2012: 160). 1983 yılında ANAP’ın kurucular kurulunda bulunan yedi üye ile genel seçimler öncesinde milletvekili aday listesinden pek çok isim Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto edilmiştir. ANAP’ın kurucuları arasından veto edilen isimler arasında muhafazakâr eğilimli Mehmet Altınsoy, Hüsnü Doğan, Cemil Çiçek gibi isimlerin yanında Dev-Genç eski üyesi Cavit Kavak, liberal görüşlü Erol Aksoy ve Adalet Partisi’nde siyaset yapmış milliyetçi Şadi Pehlivanoglu bulunmuştur. Adnan Kahveci ve Muzaffer Atılgan da kurucular listesinden veto edilen diğer iki isimdir. Ayrıca ANAP’ın 1983 seçimlerinde milletvekili aday listelerinde Hasan Celal Güzel, Mehmet Keçeciler ve Abdülkadir Aksu gibi muhafazakâr isimlerin vetosu dikkat çekmiştir (Bkz. Belhan, 2005: 73). Veto kararları alınırken pek çok kriterin dikkate alındığı düşünülebilir. Kenan Evren’in ve diğer askeri darbe yöneticilerinin ANAP’ta dört eğilimden özellikle muhafazakârlıktan rahatsızlık duymuşlardır.

ANAP, parti programında kendisini “milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir partiyiz. Bunun için daha önceki siyasi eğilimleri ne olursa olsun programımıza inananları birliğe, beraberliğe davet ediyoruz” ifadeleriyle tanımlamıştır (Anavatan

Partisi Programı, 1983: 3). Bu siyasi görüşlerin tamamının bir siyasi parti çatısı altında birleşmesinin imkânı da siyaset sosyolojisi açısından tartışmalı bir konudur. Buna göre ANAP'ın, Batı'da II. Dünya Savaşı sonrasında daha çok görülen, sınıfsal ve ideolojik bölünmelerin ötesinde bir siyasi tip olarak "catch all party" (hepsini yakala) tipine uygun olduğu düşünülebilir (Bkz. Yalınzoğlu, 2017: 73-74). Askeri darbe sonrasında oluşan siyasi boşluk, yine askeri bürokratlar tarafından güdümlü bir şekilde dizayn edilmeye çalışılmıştır. Milli Güvenlik Konseyinin 1980 öncesi siyasi partilerin devamı olarak kurulan pek çok siyasi partinin seçime girmesini veto etmesi en çok ANAP'ın işine yaramıştır. ANAP, bir yandan dört siyasi eğilimi kapsama iddiası ile 1980 öncesiyle bağı olmadığını iddia ederek askeri yönetimin kısmi onayını almış; bir yandan da siyasi partilerin çoğunun seçime girmelerinin engellenmesi dolayısıyla oluşan büyük boşluğu değerlendirme imkânı bulmuştur. ANAP için bir başka önemli avantaj da oluşan siyasi boşlukta pek çok farklı kesime hitap edebilmeyi ve pek çok farklı kesimden oy almayı başarmış olmasıdır. Askeri darbe sonrasında oluşan kendine özgü siyasi şartlarda ANAP, normalde bir araya gelmeleri mümkün olmayan pek çok farklı kesim ve farklı sosyolojik tabanlara ve kimliklere aidiyet duyanlar için önemli bir tercih alternatifi haline gelmiştir. 1980 öncesinde CHP'nin, AP'nin, MSP'nin ya da MHP'nin seçmeni olan bir insan, 1980 sonrasında ANAP'ı rahatlıkla destekleyebilmiştir.

Türkiye'de muhafazakâr kesimin oyunu almadan tek başına iktidara gelmek mümkün olmadığı için ANAP'ın da önemli siyasi ve sosyolojik tabanlarından birisi muhafazakâr kesim olmuştur. Ayrıca 1980'li yıllarda dini cemaatlerin önemli bir kısmının oy desteğini alması da dikkat çekicidir. Dini cemaatler ve gruplar için de ANAP, oluşan siyasi boşlukta önemli bir siyasi alternatif haline gelmiştir. ANAP hükümetlerinin dini gruplar ve cemaatler konusunda hassasiyet gözeterek hareket etmesi, dinin sivil toplum alanındaki varlığını ifade ve örgütlenme hürriyeti temelinde kabullenmesi, Turgut Özal ile Cumhurbaşkanı Kenan Evren'i karşı karşıya getirmiştir. Henüz ilk ANAP hükümetinde Vehbi Dinçerler'in Milli Eğitim Bakanı olması ve 19 Mayıs gösterilerinde kız öğrencilerin uzun etek giymeleri yüzünden Kenan Evren, Turgut Özal'dan Vehbi Dinçerler'i görevden almasını istemiştir (Birand, Yalçın, 2012: 260). Başörtüsü meselesini kanun yoluyla çözümlenmesi üniversitede okuyan öğrencilere kılık kıyafet serbestliğini sağlayacak adımlar Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde atılmıştır. "İnkılap kanunlarına aykırı olmamak kaydıyla yükseköğretim kurumlarında öğretim elemanları ve öğrenciler için kılık kıyafet serbesttir" (Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, 1988: 229-245). Ancak Kenan Evren Anayasa Mahkemesine başvurarak

başörtüsüne serbestlik sağlayan kanunun iptal edilmesini sağlamıştır. Yine de YÖK üzerinden başörtüsü serbestliği konusu hem Özal hem de Yıldırım Akbulut hükümetlerinin önemli bir gündem maddesi olmuştur ve çözüm yönünde adımlar atılmaya çalışılmıştır.

1983 genel seçimlerinde Turgut Özal ve arkadaşları, askeri darbe yönetimi tarafından desteklenen ve başında emekli General Turgut Sunalp'ın bulunduğu Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ile CHP çizgisini devamı olarak seçimlere girmesine izin verilen ve başında bürokrasiden gelen Necdet Calp'ın bulunduğu Halkçı Parti (HP) karşısında önemli bir zafer kazanmışlardır. Seçim kampanyası süreci ANAP'ın lehine dönmüş, bunun üzerine Cumhurbaşkanı Kenan Evren, seçimlerden önce Turgut Özal'ı eleştirerek ANAP'a açıkça oy verilmemesi çağrısında bulunmuştur. Bu çağrının ANAP'ın oylarında artışa mı yoksa düşüşe mi sebep olduğu tartışmalı bir konudur (Bkz. Yalçın, Birand, 2012: 189-190). Ancak ANAP, 1983 seçimlerinde %45,1 oy alarak tek başına iktidar olmayı başarmıştır. 12 Eylül öncesi dönemin aktif siyasetçilerini kanunen aktif siyasetten men eden yasakların referandumla kalktığı 1987 yılına kadar ANAP ciddi bir siyasi rekabetin içinde olmamışsa da askeri darbe sonrasında oluşturduğu şartlarda siyaset yapmanın zorluklarını zaman zaman yaşamıştır. Bu dönemde partide askerlerle ilişkinin sağlam bir zemin üzerinde yürütülme çabası öne çıkmaktadır.

1987 Referandumunda ANAP'ın karşı çıkmasına rağmen kıl payı bir oranla siyasi yasakların kalkmasıyla birlikte hemen erken seçim kararı alınmış, siyasi partilerin olağanüstü kongrelerinde 12 Eylül darbesinin yasaklı liderleri yeniden parti genel başkanı seçilmiştir. Süleyman Demirel, Doğru Yol Partisi'nin, Bülent Ecevit, Demokratik Sol Parti'nin, Necmettin Erbakan, Refah Partisi'nin ve Alparslan Türkeş de Milliyetçi Çalışma Partisi'nin genel başkanı olarak 1987 seçimlerine girmiştir. Böyle bir tabloda 1987 seçimlerinden ANAP'ın %36,3 oy oranıyla tek başına iktidar olması başarılı bir sonuç olarak görülebilir. Elbette ANAP'ın %36,3 oranına karşılık adaletsiz bir şekilde yurt genelinde %10 barajı ve değiştirilen seçim sistemi sayesinde il ve bölge barajları marifetiyle TBMM'de %65 gibi bir temsil elde ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu seçimde sadece üç parti %10 barajını geçmiştir (ANAP, SHP ve DYP). Bülent Ecevit'in DSP'si %8; Necmettin Erbakan'ın RP'si ise %7 oy almayı başarmıştır. Her şeye rağmen özellikle Süleyman Demirel'in ve Necmettin Erbakan'ın siyaset sahnesine dâhil olması Turgut Özal ve ANAP açısından zor bir sürecin başladığını göstermektedir. Bu partilerin hitap ettiği kitle, çoğunlukla 1983 seçimlerinde ANAP'ı iktidara getiren kitledir.

Halktan alınan oy desteğinin yanında, ANAP'ın varlığını devam ettirmesi noktasında bir başka önemli meselesi, farklı siyasi görüşlerin birlikteliğinden oluşan yapısıdır. 1985 yılındaki ilk kongrede Mustafa Taşar milliyetçilerin, Mehmet Keçeciler muhafazakârların, Mesut Yılmaz da liberallerin başını çekmiştir. Bu kongrede muhafazakârlar ve liberaller birbirlerine yakın durmuşlardır (Birand, Yalçın, 2012: 250). 1988 yılında gerçekleşen ve Turgut Özal'ın suikasta uğradığı kongrede yine parti içindeki farklı kesimlerin rekabeti yaşanmıştır. Kongrenin ikinci gününde parti üst yöneticilerini belirleyen seçimlerde milliyetçiler ve muhafazakârlar galip gelmiştir. 1985'te milliyetçilere karşı muhafazakârlar ve liberaller öne çıkarken 1988'de liberallere karşı muhafazakârlar ve milliyetçiler listelerde ağırlık kazanmışlardır. Milliyet Gazetesinde "Kutsal İttifak Kazandı!" manşetiyle verilen haberin alt başlığı "Hareketçi-Selametçi İttifakı liberalleri ezdi geçti" şeklindedir. Haber metninde genel başkanın hazırladığı listenin karşısına milliyetçilerden ve muhafazakârlardan oluşan 20 kişilik bir listenin daha hazırlandığı ve Turgut Özal'a rağmen bu listenin kazandığı ve Turgut Özal'ın listesinin delindiği bilgileri verilmiştir. Hatta kongre sonucunun galibinin Mehmet Keçeciler olduğu vurgulanmıştır (Milliyet, 20 Haziran 1988). ANAP'ın çok yönlü siyasi yapısı, mecburen denge gözetilmesini gerektirmiştir. Turgut Özal'ın en büyük kaygılarından birisi de partinin tek bir görüşe bağlı kalmasının üreteceği riskler olmuştur.

ANAP'ın yaşadığı en ciddi seçim hezimetlerinden birisi 1989 yılının Mart ayında gerçekleşen yerel seçimlerdir. ANAP bu seçimlerde üçüncü parti haline gelmiş; Malatya, Bitlis ve Hakkâri dışında bütün il belediye başkanlıklarını kaybetmiş ve oyları %21,8'e gerilemiştir. Partinin 1,5 yıl içinde %15 gibi bir oy kaybı yaşaması, 1989 yılında TBMM tarafından yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçiminin meşruiyetinin kamuoyunda sorgulanmasına sebep olmuştur. Muhalefet partilerine mensup olanlar, TBMM çoğunluğuyla bir cumhurbaşkanı seçiminin meşru olamayacağını iddia etmişlerdir. Kamuoyunda tartışılan bir başka mesele de Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı meselesidir. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığının hem ANAP'ın oy oranlarındaki düşme hem de kendisinin muhafazakâr eğilimleri dolayısıyla tartışıldığı dikkat çekmektedir. Turgut Özal, cumhurbaşkanlığına aday olmuş, TBMM'de grupları bulunan SHP ve DYP cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmama kararı almıştır. Meclis çoğunluğu ANAP'ta olduğu için Turgut Özal üçüncü turda salt çoğunluğu sağlayarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçiminin üçüncü turunun yapıldığı ve Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı seçildiği gün Hürriyet Gazetesi, "Hacı Özal Bugün Cumhurbaşkanı" manşetini atmıştır (Hürriyet, 31 Ekim 1989). Seçimden

birkaç gün sonra Turgut Özal'ın bir beyanatına atıfla aynı gazete, "Cuma Namazların Her Hafta Gideceğim" manşetiyle çıkmıştır (Hürriyet 2 Kasım 1989). 10 Kasım törenlerinin Cuma gününe denk gelmesi ve Turgut Özal'ın Anıtkabir'deki törenlerden sonra Cuma Namazına geçmesi dolayısıyla bir gün sonraki manşet de aynı çizgiyi takip etmektedir: "Anıtkabirden Cuma Namazına" (Hürriyet, 11 Kasım 1989). Başka gazete ve dergilerde de benzer şekilde haberler, karikatürler yapılmıştır. Turgut Özal ile ilgili basının büyük çoğunluğunda rahatsızlık uyandıran en önemli özelliklerin başında muhafazakârlığın geldiği görülmektedir. Ancak bu konudaki rahat tavırları ve aldırış etmeden bildiğini yapması, özellikle muhafazakâr kesime moral sağlamıştır.

Turgut Özal'sız Anavatan Partisi ve Marjinalleşen Muhafazakârlık

1989 yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığını kaybeden Bedrettin Dalan, Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından ANAP'tan istifa etmiştir. Dalan, "Atatürk ilke ve inkılapları bir tarafa itildi, teokratik devlet yandaşları cesaret buldu. Parti içi demokrasi padişahlık devirlerinde olmadığı kadar bir kişinin iradesine terk edildi" şeklinde bir beyanda bulunmuştur (Milliyet, 15 Kasım 1989). 1988 kongresinden itibaren muhafazakâr ve milliyetçi kesimin ANAP yönetimindeki ağırlığını Yıldırım Akbulut'un genel başkanlığında da sürdürmesi, ANAP'ta liberalleri ve muhafazakârlığa mesafeli diğer üyeleri rahatsız etmiştir. Çünkü Yıldırım Akbulut'un başbakan atanması sonrasında oluşturulan bakanlar kurulunda da muhafazakârlara ağırlık verilmiştir. (Milliyet, 10 Kasım 1989) Bedrettin Dalan'ın istifasında dile getirdiği tepki de muhafazakârların parti içindeki ağırlığına bir tepkidir. Turgut Özal, cumhurbaşkanı olduğu zaman ANAP ile bağıni kesmemiş, partiyi yönetmeye de devam etmiştir. Yıldırım Akbulut tercihi de bu anlayışla ilgilidir. Çünkü Akbulut, Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesi sürecinde ANAP genel başkanlığı için tartışılan ve öne çıkan isimlerden birisi değildir. Cumhurbaşkanı seçim sürecinde partililere bir anket yapan Turgut Özal, anket sonucunda sekiz aday tespit etmiş, bu sekiz adaydan anlaşarak bir kişiyi genel başkan olarak belirlemelerini istemiştir. Bu sekiz isim; Mehmet Keçeciler, Ekrem Pakdemirli, Oltan Sungurlu, Hüsnü Doğan, Mesut Yılmaz, Cengiz Tuncer, Ali Bozer ve Güneş Taner'dir. İlk dört isim partinin muhafazakâr kanadından, son dört isim ise liberal kanadındandır. Aralarında anlaşamamışlar ve Turgut Özal, Yıldırım Akbulut'u başbakanlığa atamış ve olağanüstü kongrede Yıldırım Akbulut genel başkanlığa da seçmiştir.

ANAP içinde muhafazakârlar ile liberaller arasındaki gerilim devam etmiş ve 1991 yılında aleni bir hâl almıştır. Yaklaşan büyük kongre öncesinde Semra Özal'ın İstanbul İl Başkanlığına aday olmasına muhafazakârlar tepki göstermişler ve açıkça Semra Özal'ın İstanbul İl Başkanlığını engellemek için uğraşmışlardır. Özellikle Mehmet Keçeciler, Hüsnü Doğan, Abdülkadir Aksu ve Cemil Çiçek, Semra Özal'ın il başkanlığına karşı gelenlerin başında bulunan isimlerdir. Bu isimler, kendisine kadın olduğu için karşı çıktıkları ithamıyla Semra Özal tarafından “Cahiliye Devri Arapları” olarak tanımlanmışlardır (Keçeciler, 2014: 162). Milli Savunma Bakanı olmasının yanında Turgut Özal'ın kuzeni olan Hüsnü Doğan, Semra Özal'a tepkisi dolayısıyla bakanlıktan azledilmiştir.

15 Haziran 1991 tarihinde gerçekleşen Mesut Yılmaz'ın Yıldırım Akbulut'a karşı kazandığı kongre, ANAP içindeki liberal-muhafazakâr ayrılığının net bir karşılaşmasına dönmüştür. Bu kongre öncesinde bazı delegelere Mesut Yılmaz'a, bazılarına da Yıldırım Akbulut'a oy vermelerini söyleyen Turgut Özal, epey tereddüt etmesine rağmen son günlerde Mesut Yılmaz'dan yana olmuştur (Güner, 2014: 178-179). Turgut Özal, muhafazakâr kesimin kendisine en yakın isimlerinden Ekrem Pakdemirli'ye, kendisinin muhafazakâr olmasına vurguyla devletin en üst yönetici kademesinin iki muhafazakârı kaldıramayacağını söylemiş ve Ekrem Pakdemirli'den Mesut Yılmaz'ı desteklemesini istemiştir (Birand, Yalçın, 2012: 487). İlk turda başa baş giden kongreyi ikinci turda Mesut Yılmaz kazanmış ve kurduğu hükümette ANAP'ın dengelerini gözetmek açısından Ekrem Pakdemirli'yi de başbakan yardımcısı yapmıştır. Turgut Özal'ın hesabı, muhafazakârlaşan bir ANAP'ın muhafazakâr olmayan kesimlerden oy alamaması ve kuruluşundaki farklı siyasi görüşleri kuşatan dengeli siyaseti bırakmaması üzerine olmuştur. Daha önceki kongrelerde de ANAP içinde farklı eğilimlerin parti yönetiminde söz sahibi olmasıyla ilgili mücadeleler yaşanmıştır. Ancak 1991 kongresinden ve genel seçimlerinden itibaren ANAP, Turgut Özal güdümünden çıkarak daha çok liberal kesimin kontrolünde, diğer görüşlerin marjinalleştiği bir süreci yaşamıştır.

Turgut Özal, 1991 seçimleri öncesinde milletvekili listelerinin hazırlanması sırasında Mesut Yılmaz ile karşı karşıya gelmiş ve yavaş yavaş ikili arasındaki ipler kopmaya başlamıştır (Bkz. Güner, 2014: 208-211). Listeler hazırlanırken ANAP'ın kuruluş felsefesindeki dengelerin gözetilmemesi, Turgut Özal'ı rahatsız etmiştir. Partide kuruluştan beri öne çıkan muhafazakârlar (Mehmet Keçeciler, Oltan Sungurlu, Cemil Çiçek, Hüsnü Doğan, Yusuf Bozkurt Özal, Ekrem Pakdemirli, Vehbi Dinçerler, Abdülkadir Aksu) dışında başka isimler listelerde ya seçilemeyecek sıralara konulmuş ya da listelere hiç yazılmamışlardır (Keçeciler, 2014: 161). 1991 seçimlerinde ANAP

%24 oy alarak DYP'nin ardından ikinci parti olmuş ve muhalefete düşmüştür. Böylece ANAP'ın Özal'dan ve partinin kuruluş felsefesinden uzaklaştığı bir döneme girilmiştir.

Turgut Özal, kendi ağırlığıyla Mesut Yılmaz'a karşı olağanüstü bir kongre düzenlenmesini ve bu kongrede Mehmet Keçeciler'in genel başkanlığa aday olmasını istemiştir. Böyle bir sürecin Mesut Yılmaz'ın işine yarayacağı kendisine söylense de isteğinde ısrarcı olmuştur. Olaylı geçen kongreyi Mesut Yılmaz kazanmış ve Turgut Özal kendisine yakın olan isimlerden ANAP'tan istifa etmelerini istemiştir (Keçeciler, 2014: 168). 1 Aralık 1992 tarihinde ANAP'tan 16 milletvekili istifa etmiştir (Milliyet, 2 Aralık 1992): Mehmet Keçeciler, Yıldırım Akbulut, Hüsnü Doğan, İbrahim Özdemir, Yusuf Bozkurt Özal, Halil Şıvgın, Naci Ekşi, Engin Güner, Leyla Yeniay Köseoğlu, Osman Ceylan, Tunca Toskay, Fevzi İşbaşaran, Esat Canan, Hüseyin Aksoy, Gaffar Yakın ve Ercüment Konukman. Bu milletvekilleri dışında pek çok eski milletvekili ve yerel teşkilat yöneticisi de istifa etmiştir. İstifa eden isimlerin tamamı muhafazakâr değildir. Hatta Oltan Sungurlu, Ekrem Pakdemirli gibi isimler istifa etmemişler ve böyle bir ayrışmanın yanlış olacağını söyleyerek Turgut Özal'a karşı çıkmışlardır. Yukarıdaki isimlerin tamamı muhafazakâr değildir. İstifa edenler arasında Semra Özal'a yakın isimler ile milliyetçi, muhafazakâr ve liberal isimler bulunmaktadır. Burada daha çok Turgut Özal'a sadakat dikkat çekmektedir. Ancak bu süreç, ANAP'ın kurduğu parti olmaktan çıktığını kendisine göstermiş ve büyük hayal kırıklığı yaşamıştır (Güner, 2014: 232-233). Ardından yeni parti kurma çalışmalarında bulunmuş ve cumhurbaşkanlığından istifa kararı almışsa da istediklerini gerçekleştirmek için ömrü vefa etmemiştir. Özal'ın vefatından sonra yukarıdaki isimlerden bir kısmı ANAP'a geri dönmüş, bir kısmı başka siyasi partilere katılmış ve bir kısmı da siyasetten çekilmiştir.

Mesut Yılmaz liderliğinde ANAP, klasik çok eğilimli çizgisini takip etme yönünde bazı adımlar atmış olsa bile 28 Şubat süreci ANAP'ın çöküşünü hızlandırmıştır. 28 Şubat süreci sonrasında iktidar ortağı olmasıyla muhafazakârlardan daha da uzaklaşan ANAP, 1999 seçimlerinde TBMM'ye girmesine rağmen 2002 seçimlerinde %5,1 oy almış ve siyaseten etkisiz bir konuma gerilemiştir. Mehmet Keçeciler, Ekrem Pakdemirli, Oltan Sungurlu gibi isimler ANAP'ta siyaset yapmaya devam etmelerine rağmen ANAP ile muhafazakâr kesim arasındaki mesafenin kapanması mümkün olmamıştır. Necmettin Erbakan liderliğinde Refah Partisi'nin 1990'lı yıllarda özellikle belediyeçilik başarılarıyla yükselişe geçmesi, ANAP'ın muhafazakârlardan kopuşunu hızlandırmıştır. Siyasi tarihi boyunca ANAP'ın genel seçimlerde en çok ve en az oy aldığı iller üzerinden bir analiz de muhafazakârlıkla mesafeyi takip etme imkânı sunmaktadır.

Tablo 1. 1983 Genel Seçimlerinde ANAP'ın en yüksek ve en düşük oy aldığı on il¹

İl	%	İl	%
Isparta	66,2	Hakkari	16,1
Afyon	61,1	Tunceli	16,3
Erzurum	58,8	Sinop	20,7
Elazığ	58,6	Kars	24,7
Kütahya	57,4	Bitlis	27,8
Kayseri	56,9	Van	31,8
Çankırı	56,8	Diyarbakır	32,7
Konya	56,6	Ağrı	33,3
Bolu	56,0	Hatay	34,1
Gümüşhane	55,7	Siirt	34,2
ANAP'ın Türkiye Geneli Oy Oranı: %45,1			

Tablo 2. 1987 Genel Seçimlerinde ANAP'ın en yüksek ve en düşük oy aldığı on il

İl	%	İl	%
Malatya	58,6	Tunceli	19,1
Gümüşhane	48,7	Isparta	19,3
Bolu	47,2	Diyarbakır	22,9
Yozgat	45,1	Elazığ	23,6
Kayseri	44,7	Zonguldak	24,6
Çankırı	44	Van	25,4
Bitlis	43,8	Edirne	26,1
Giresun	42,2	Kocaeli	27,1
Eskişehir	41,4	Mardin	27,8
Kırşehir	41,4	Siirt	27,9
ANAP'ın Türkiye Geneli Oy Oranı: %36,3			

1 Tablolar Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanları (<http://www.tuik.gov.tr>) ile detaylı istatistiklerin sunulduğu wikizero web sitesi (<http://www.wikizero.com/tr>) verileriyle hazırlanmıştır.

Tablo 3. 1991 Genel Seçimlerinde ANAP'ın en yüksek ve en düşük oy aldığı on il

İl	%	İl	%
Rize	47,6	Tunceli	10,7
Hakkari	43,0	Isparta	12,2
Malatya	41,2	Diyarbakır	14,0
Giresun	36,4	Batman	16,0
Bayburt	31,8	Kars	16,9
Trabzon	31,5	Muş	17,2
Ordu	31,4	Sivas	17,7
Bitlis	31,3	Bingöl	17,9
Aydın	29,7	Siirt	18,2
Erzincan	28,9	Kahramanmaraş	18,5
ANAP'ın Türkiye Geneli Oy Oranı: %24,0			

Tablo 4. 1995 Genel Seçimlerinde ANAP'ın en yüksek ve en düşük oy aldığı on il

İl	%	İl	%
Rize	54,4	Iğdır	5,5
Giresun	37,6	Tunceli	9,1
Trabzon	33,4	Ardahan	9,9
Ordu	29,9	Erzincan	10,4
Artvin	28,2	Elazığ	12,0
Bayburt	28,2	Hakkari	12,2
Gümüşhane	25,8	Kars	12,3
Sakarya	24,8	Karaman	12,5
Yalova	24,5	Kilis	12,8
Bolu	23,6	Niğde	13,1
ANAP'ın Türkiye Geneli Oy Oranı: %19,65			

Tablo 5. 1999 Genel Seçimlerinde ANAP'ın en yüksek ve en düşük oy aldığı on il

İl	%	İl	%
Rize	43,4	Sivas	5,5
Yalova	23,7	Çorum	5,9
Bayburt	21,7	Karaman	6,4
Ordu	21,4	Elazığ	6,6
Bitlis	20,5	Çankırı	6,8
Trabzon	20,2	Konya	7,2
Bartın	19,8	Malatya	7,2
Sinop	18,7	Kayseri	7,4
Tekirdağ	17,8	Erzincan	7,5
Kırklareli	17,6	Erzurum	7,5
ANAP'ın Türkiye Geneli Oy Oranı: %13,2			

Tablo 6. 2002 Genel Seçimlerinde ANAP'ın en yüksek ve en düşük oy aldığı on il

İl	%	İl	%
Rize	28,6	Bayburt	0,9
Şırnak	11,4	Bingöl	0,9
Şanlıurfa	10,2	Sivas	1,4
Sinop	10,0	Kayseri	1,8
Siirt	9,9	Kars	2,2
Karaman	9,4	Kilis	2,2
Artvin	9,3	Çorum	2,4
Antalya	9,0	Elazığ	2,4
Mardin	8,8	Tokat	2,5
Kütahya	8,7	Malatya	2,6
ANAP'ın Türkiye Geneli Oy Oranı: %5,1			

ANAP'ın kuruluşundan itibaren katıldığı genel ve yerel seçimlerde istikrarlı bir biçimde oy düşüşü yaşanmıştır. Ancak yukarıdaki tablolar incelendiğinde Türkiye genelinde alınan oy oranına göre en yüksek oy alınan illerle en düşük oy alınan iller arasında seçimler arasında ciddi değişimler dikkat çekmektedir. Adalet Partisi, AK Parti ya da 2000'li yıllarda CHP için seçim sonuçları değerlendirildiğinde en yüksek ve en düşük oy alınan yerlerde bazı

sabiteler muhakkak tespit edilebilir. Yukarıdaki tabloda genel başkan memleketleri hariç alınan oylar açısından iller arasında seçimlere göre yaşanan değişim, ANAP'ın net bir şekilde sosyolojik bir tabanının bulunmamasıyla ya da oluşmamasıyla ilgilidir. 1983 seçimlerinde ANAP'ın en yüksek oy aldığı iller arasında Konya, Erzurum, Kütahya, Çankırı ve Kayseri gibi muhafazakâr seçmenlerin yoğun olduğu iller bulunmaktadır. Bu illerden bazıları ilerleyen yıllarda partinin en düşük oy aldığı iller haline gelmiştir. ANAP, 1983'te siyasi yasaklı olan Süleyman Demirel'in memleketi Isparta'da, 1987'de Turgut Özal'ın memleketi Malatya'da, 1991, 1995, 1999 ve 2002 seçimlerinde genel başkan Mesut Yılmaz'ın memleketi Rize'de en yüksek oy oranına ulaşmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bazı illerde yüksek oy çıkmasının güçlü aşiretlerden aday tercihleriyle doğrudan ilişkisi vardır. Örneğin 1983 seçimlerinde MDP'nin bütün Türkiye'de tek birinci olduğu yer Bitlis'ken ANAP'ın en düşük oy aldığı yerlerden birisi Bitlis'tir. 1987 ve 1991 seçimlerinde ise Bitlis ANAP'ın en yüksek oy aldığı yerler arasındadır. Bu değişim, aynı zamanda Bitlisli büyük bir aşiretin önde gelenlerinden olan Kamran İnan'ın 1983'te MDP'den, daha sonra da ANAP'tan milletvekili adayı olmasıyla ilgilidir (Bkz İnan, 2006: 14; 50). 1999 seçimlerinde CHP'nin ve sol geleneğin güçlü olduğu Trakya'dan Tekirdağ ve Kırklareli en yüksek oy alınan iller arasına girerken Sivas, Çorum, Karaman, Elazığ, Konya, Çankırı, Malatya, Kayseri, Erzincan ve Erzurum en düşük oy alınan illerdir. En düşük oy alınan iller muhafazakâr seçmenin ağırlıkta olduğu iller olarak dikkat çekmektedir. Bu değişimde de 28 Şubat sürecinin ciddi etkilerinin izleri takip edilebilir. 2002 seçimlerinde Süleymancılara desteğini alan ANAP'ın Antalya, Karaman, Kütahya gibi illerde oylarını arttırdığı ve bazı Güneydoğu illerinde de aday tercihi dolayısıyla Türkiye ortalamasının epey üzerine çıktığı görülmektedir. Muhafazakâr kesimin desteğinin kaybedilmesinin ANAP'ın sonunu getirdiği, yukarıdaki tablolar dolayısıyla net bir şekilde görülmektedir.

Sonuç

Türkiye siyasi tarihinin en özgün isimlerinden birisi şüphesiz Turgut Özal'dır. Onun özel hayatında dinin önemli bir yeri olmuştur. Kendi ailesi ve yakın çalışma arkadaşları da dâhil olmak üzere din konusunda serbest bir anlayışa sahip olmuş, kendi emrinde bulunanlara dindar olmaları ya da dini ibadetleri yerine getirmeleri noktasında baskıcı olmamıştır. Kemalist CHP ve sol siyaset çizgisi, Özal'ın hem liberal siyaset ve ekonomi anlayışı

açısından hem de muhafazakâr kimliği açısından daima mesafeli olduğu bir çizgidir. Ne var ki gerek bürokraside, gerekse aktif siyasette çalışma arkadaşlarını seçerken kendisinden farklı görüşlere sahip olanları seçmekten çekinmemiş ve onlarla rahat bir şekilde çalışabilmiştir. Anavatan Partisi'ni kurduğu zamanlarda da farklı eğilimleri birleştirme konusunda “Özal karizması”nın önemli bir payı olduğu tespit edilebilir. Turgut Özal, muhafazakâr kesime ulaşabilmiş, onların desteğini almış bir siyasetçidir. Muhafazakâr kesim, Turgut Özal'da kendisinden olan pek çok şey bulabilmiştir. Hatta Turgut Özal'ı eşinden ve çocuklarından ayrı tutmuş, kabul etmiştir. ANAP'ın Türkiye'de iktidara gelme ve iktidarı kaybetme sürecinde muhafazakâr kesimin desteği, merkezi bir yerde bulunmaktadır. ANAP, Özal'dan uzaklaştıkça muhafazakârlardan da uzaklaşmıştır. Elbette 12 Eylül sonrası şartlar ile 1990'lı yılların şartları farklıdır. Vefatından sonra Türkiye'de siyaset-devlet ilişkisi, geleneksel reflekslere kolayca dönmüş ve bu dönüşten zarar gören kesimlerin başında da muhafazakârlar gelmiştir. Üstelik 1990'lı yıllarda bu statükocu dönüşümün aktörlerinden birisi, kendi kuruluş felsefesine ters bir şekilde ANAP olmuştur. Böylece 2000'li yıllara gelindiğinde ekonomik krizlerle uğraşan, devlet ile toplum arasındaki gerilimin pek çok alanda arttığı bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır ki bu durumun üretilmesindeki payı dolayısıyla ANAP, 2000'li yılların Türkiye'sinde siyasi bir aktör olmaktan çıkmış, siyaset sahnesinden silinmiştir. 2000'li yıllar boyunca Özal'a referansların artması ve onun ezber bozucu çıkışlarına yeniden dönülmesi, üzerinde düşünmeyi gerektiren hususlardır. Çünkü ANAP, Özal'dan uzaklaşırken yükselen AK Parti, Özal'a vurguyla ortaya çıkmıştır. Özellikle AK Parti döneminde sembolik olarak Menderes-Özal-Erdoğan geleneğine vurgu yapılması manidardır. Muhafazakârlar, Türkiye'de ciddi bir sosyolojik dönüşüm yaşamaya devam etmektedir. Bu dönüşümün ürettiği pek çok mesele de ortaya çıkmakta ve tartışılmaktadır. Olumlu ve olumsuz yönleriyle bu dönüşümün kaynakları araştırıldığında Turgut Özal'ın ve onun liderliğinde yaşanan gelişmelerin merkezi rolü, tarihsel ve sosyolojik olarak tespit edilebilir. Bu dönüşüm ve Türkiye siyasi kültüründe Turgut Özal'ın sıra dışı konumu pek çok yönüyle çalışılmayı hak etmektedir.

Kaynakça

ANAVATAN PARTİSİ PROGRAMI (1983), Ankara.

ATAMAN, M. (2017). "1983-1991 Dönemi: ANAP'lı Yıllar", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, (Der. Çaylak, A., Seyit Avcu, A.), Ankara: Savaş Yayınları, 553-569.

BARLAS, M. (2001). *Turgut Özal'ın Anılan*, İstanbul: Birey Yay., 4. Baskı.

BELHAN, Ş. (2005). *Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve İktidara Gelişi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

BİRAND, M. A., YALÇIN, S. (2012). *The Özal: Bir Davamın Öyküsü*, İstanbul: Doğan Kitap, 12. Baskı.

ÇALIŞ, Ş. (2001). *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Konya: Çizgi Kitabevi Yay.

DONAT, Y. (1987). *Özal'lı Yıllar (1983-1987)*, Ankara: Bilgi Yay.

FINDLEY, C. (2011). *Modern Türkiye Tarihi*, (Çev. Ayas, G.), İstanbul: Timaş Yay.

GÜNER, E. (2014). *Özal'lı Yıllarım: Başdamışman Engin Güner Anlatıyor*, İstanbul: Doğan Kitap.

HÜRRİYET, "Hacı Özal Bugün Cumhurbaşkanı" 31 Ekim 1989

HÜRRİYET, "Cuma Namazlarına Her Hafta Gideceğim 2 Kasım 1989

HÜRRİYET, "Anıtkabirden Cuma Namazına", 11 Kasım 1989

İNAN, K. (2006). *Siyaset Yılları*, İstanbul: Timaş Yay. 2. Baskı.

KEÇECİLER, M. (2014). *Merkez Siyasetin Perde Arkası*, (Söyleşi: Hale Gönültaş), İstanbul: Hayy Kitap.

MİLLİYET, 20 Haziran 1988

MİLLİYET, 10 Kasım 1989

MİLLİYET, 15 Kasım 1989

MİLLİYET, 2 Aralık 1992

ÖZDEMİR, H. (2014). *Turgut Özal*, İstanbul: Doğan Kitap.

SARAÇOĞLU, C. (2016). "Tank Paletiyle Neoliberalizm (1980-2002)", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, (Der. Atlıgan, G. vd.), İstanbul: Yordam Kitap, 2. Baskı, s.753-875

SEZAL, İ. (2016). "Bir Toplumsal Banş Miman ve Yarım Kalmış Devrim", *Özal'lı Yıllar: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Der. Sezal, İ ve Dağı, İ.), İstanbul: Beta Yayınları, 2. Baskı, s. 129-133.

TAŞÇIOĞLU, M. (2006). *"Bakan" Olmak*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

TBMM TUTANAK DERGİSİ, 18. Dönem, Cilt: 17, 26. Birleşim (16.11.1988).

ULUÇ, A. V. (2014). "Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 23, Çanakkale, s. 107-140.

YALNIZOĞLU, Y. (2017). "Hepsini Yakala Partisi Bağlamında Anavatan Partisi'ne Yönelik Bir Analiz", *Pesa International Journal of Social Studies*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 67-76.

YAZICIOĞLU, M. S. (2016). "Özal'ın İslam Anlayışı ve Dini Özgürlükler", *Özal'lı Yıllar: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, (Der. Sezal, İ ve Dağı, İ.), İstanbul: Beta Yayınları, 2. Baskı, s. 159-177.

YSK (2018). 1950-1977 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/izmir.pdf> (erişim tarihi 18.11.2018)

Wikizero, Anavatan Partisi, https://www.wikizero.com/tr/Anavatan_Partisi, E.R: 17.10.2018.